

De verborgen geschiedenis van de WL18

Ijsbrand Dijkstra uit het Zuid-Hollandse Aarlanderveen is eigenaar van een mosselaak die in Friesland werd gebouwd voor een Zeeuwse visser. Tenminste, dat vermoedde men. Maar het verhaal achter de WL 18 bleek nog veel interessanter. Toen alles was uitgeplozen vond Dijkstra het tijd voor een herdoop om recht te doen aan de geschiedenis.

Door: **Peter Tolsma**

In de jaren 1916/1917 werden er door de Gebr. De Boer in Lemmer twee schepen gebouwd voor Zeeuwse mosselvisser, de ZZ 8 van de Gebr. Schot (een veel voorkomende Zeeuwse naam) uit Zierikzee en de ZZ 35 van P. Verschraegen. Iedereen nam min of meer aan dat de ZZ 8 *Maria Christina* de latere WL 18 moest zijn, maar vanaf het begin van mijn onderzoek bleek dat er in de levensgeschiedenis van de mosselaak WL 18 omissies zaten en dat het eigendom in bepaalde jaren onduidelijk was. De ZZ 8 werd door Gebr. de Boergeleverd met "motorfondatie", maar zonder motor. Pas later zou blijken dat juist het hoofdstuk 'motor' een cruciale rol zou spelen in het identificeren van de WL 18.

De ZZ 8 *Maria Christina* werd, zoals zoveel schepen in 1940, gevorderd door de bezetter en afgevoerd naar Duitsland, maar nergens was te vinden wanneer ze weer teruggekeerd was naar Nederland. Het andere "Lemmerjacht", zoals de Zeeuwen zo'n mosselaak wel noemden, de ZZ 35 *Fasant*, was eind 1916 van stapel gelopen. Dat schip werd gebouwd voor een andere visser uit Zierikzee, ene Verschraegen, wat niet bepaald een Zeeuwse naam is. Deze aak wordt volgens de werfboeken geleverd met een "Goedkoop" motor op "fondatie". Volgens het Visserijregister was de ZZ 35 echter in december 1920 naar België vertrokken. Tijd om het Visserijregister maar eens op te vragen en uitgebreid te analyseren.

Nu is het boekwerk *Register van Zeeuwse Visserijschepen* (Uitgeverij Den Boer, 1987) zeer uitgebreid maar volgens de samensteller, P.J. Huijbrecht, bevat het nogal eens een foutieve vermelding. Reden dus om goed te kijken wat er staat en dat te verifiëren. Volgens het register is de ZZ 8 nooit teruggekeerd uit Duitsland, althans niet vóór 1949, want dan wordt alles overgeschreven in het Nieuwe Register. "Tijdingloos" vermeldt het Register; er zijn dus geen tijdingen oftewel verdere gegevens, over binnengekomen.

Boekhoutte

Mr. Dr. T. Huitema, die de werfboeken van De Boer onderzocht, vermeldde dat de WL 18 voor Belgische rekening was gebouwd, en in 1918 terugkeert naar Nederland. Maar in de werfboeken is in die jaren geen Belgische opdrachtgever te vinden. En 1918 is natuurlijk vroeger dan 1920 toen Verschraegen volgens het Visserijregister zijn schip liet uitschrijven omdat het naar België ging. In Nederlandse en Belgische telefoonboeken zoek ik vervolgens naar P. Verschraegen. Na een paar dagen vind

links: De WL 18, in de huidige gedaante, tijdens een Kenterschootrace (foto Hajo Olij)

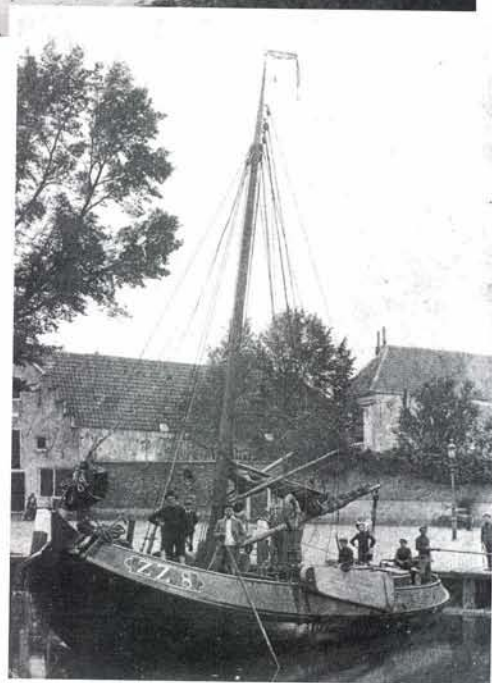

boven: Overzichtsfoto van de haven van Zierikzee begin 20ste eeuw. (Herk. Gem. Archief Zierikzee)

rechts: ZZ 8 van de Gebr. Schot, waarschijnlijk vlak nadat het afgeleverd was, in de haven van Zierikzee 1917. (Herk. Fam Schot)

ik ene Patrick Verschraegen, tot zes jaar geleden zelf garnalenvisser maar nu vishandelaar te Boekhoutte, dicht tegen de Zeeuws-Vlaamse grens. Na een telefoontje en een mail, krijg ik van Patrick antwoord. Hij kan me niet verder helpen, maar hij zal zijn oude vader vragen naar een mogelijke familierelatie met mijn P. Verschraegen.

Als ik een paar weken later in Zierikzee ben kom ik er achter dat "mijn" Verschraegen waarschijnlijk een Belgische evacuée moet zijn geweest, die tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) naar Zierikzee is uitgeweken. Dat is niet vreemd, want er vluchtten meer dan dertig vissers met hun gezinnen naar Zierikzee. In veel andere plaatsen in Zeeland, maar ook elders in Nederland, kenden we dit verschijnsel van de overgekomen Belgische evacués. Aanvankelijk mochten die geen betaald werk, noch een zelfstandig ondernemerschap uitvoeren. Volgens onze toenmalige regering zou dat de economie verstoren; reden waarom de gemeenten werden verplicht deze vluchtelingen een ondersteuningsuitkering te geven. Na een paar jaar bleek dat echter zo'n belasting voor de gemeenten, dat werd besloten dat deze mensen toch zelfstandig ondernemer of werknemer mochten worden. Verschraegen had kennelijk enig geld, want zodra hij zelfstandig mocht gaan vissen liet hij een aak bij De Boer bouwen, en het jaar erop ook nog een hengst bij Verras in het Zeeuws-Vlaamse Paal. Er werd door de Belgische evacués, net als

door de Zeeuwse vissers, volgens het Register, naast garnalen, op platvis als "pladijs" (schol), en op "blik" (jonge haring) en "schordijs" gevist. Bedoeld is waarschijnlijk "schardeijn", of "schardeins" zoals de Zeeuwen zeggen; een andere benaming voor Noorse sardien of sprot. Door sommigen van hen werd er echter zelfstandig op mosselen en oesters gevist. Onder de evacuée-vissers waren er dus ook die mosselpercelen en oesterbanken pachtten of in eigendom hadden.

Dan komt er bericht uit Boekhoutte: de 93-jarige vader van Patrick Verschraegen wist te vertellen dat onze P. Verschraegen inderdaad een achterneef was van hem, die na de Eerste Wereldoorlog terugkeerde naar België. Hij vestigde zich in Zeebrugge als visserman/vishandelaar. Als ik een week later, in het

museum van Boekhoute, verder navraag doe, blijkt dat de oude heer Karl Verschraegen net twee dagen eerder is overleden.

Philippine

Terug naar het Visserijregister: de ZZ 35 wordt op 09-10-1919 op naam gezet van Leon Wijne uit Philippine, maar Verschraegen wordt pas uitgeschreven op 05-01-1920. Nu lieten vissers zich vaak niet uitschrijven uit het Register en blijkbaar had Verschraegen dit ook verzuimd, want op 5 januari 1920, de eerste maandag van dat jaar waarop de ambtenaren weer aan de slag gingen, is er waarschijnlijk een algehele controle geweest om de schepen en de vergunningen te verifiëren. Verschraegen wordt dan uitgeschreven, omdat hij met nog een aantal "Belgische" vissers vertrokken is. Ook in Zierikzee zal er een ambtenaar

langs de schepen zijn gelopen en gehoord hebben dat de Belgen terug waren naar hun vaderland. Hij kon natuurlijk niet weten dat het schip toen al gewoon in Philippine (weliswaar vlak naast Boekhoute) lag. Het Register vermeldt dat het schip van Wijne uit België is gekomen, bij aanschaf, maar grote kans dat het daar nooit geweest is.

Leon Wijne verkoopt het schip vier jaar later alweer, volgens het Visserijregister op 18-01-1924, aan August van Hurck ook afkomstig uit Philippine, al moet die wel een hypotheek vestigen op het schip. Reden waarom het Visserijregister en het hypotheekregister niet overeenkomen. Dat laatste vermeldt als koper de NV Algemene Centrale Bank voor de Middenstand. Het Visserijregister vermeldt August van Hurck als "eigenaar", maar die kon dat schip alleen kopen als hij het als

BOEKHOUTE, EEN BIJZONDERE VISSERSHAVEN

De familie Verschraegen komt uit Boekhoute. Dat had in 1914 een haven die min of meer buiten het dorp lag, op nog geen 100 meter van de grens met Nederland. Het vaarwater van deze haven naar de Braakman, dan een grote zijtak van de Westerschelde, gaat helemaal over Nederlands grondgebied. Boekhoute leeft grotendeels van de mosselen schelpcultuur en de visvangst. Omdat de Duitse bezetter in de Eerste Wereldoorlog de haven afsluit raken veel Boekhoutse vissers brodeloos, zij zochten hun heil bij de Zeeuwse burens op neutraal grondgebied. Boekhoute ligt op vijf kilometer van Philippine en leed net als dat dorp onder de afsluiting van de Braakman in 1952. De letters BOU staan voor Boekhoute. Patrick Verschraegen vertrok in 2018 als laatste garnalenvisser uit Terneuzen met de BOU 7.

onderpand "stalde" bij de bank. Hij kon het schip zo wel met vergunning gebruiken voor zijn bedrijf voor de visvangst.

Yerseke

Ook Van Hurck heeft het "Lemsterjacht" maar kort, want september 1924 verkoopt hij de aak alweer door aan de Gebr. de Rooy uit Yerseke. Cornelis, Jan, Willem en Johannes de Rooy kopen het schip met een daarop gevestigde hypotheek van 8.000,- guldens. Het Visserijregister vermeldt echter dat op 13 september 1924 Jan de Rooy ingeschreven is met dit schip dat eerder het visserijnummer PI 48 (Philippine no. 48) heeft gedragen. Het verkrijgt nu het nummer YE 50. Pas een aantal jaren later (volgens dit Register op 17-09-1928) gaat dan de inschrijving over op de zonen van Jan de Rooy. Die exact vier jaar zijn de termijn die de broers nodig hadden om de afgegeven hypotheek te voldoen. Waarom hun vader Jan de Rooy als houder van de visvergunning staat

INSCHRIJVINGEN IN HET VISSERIJREGISTER T/M 1942:

ZZ 35: "Fasant"

P. Verschraegen

ingeschr.: 11 – 12 – 1916

afgevoerd 05 – 01 – 1920

PI 48: "Drie Gebroeders"

L. Wijne

ingeschr.: 09 – 10 – 1919 uit België

afgevoerd: ? – 10 – 1924.

PI 47: "Drie Gebroeders"

A. van Hurck

ingeschr.: ? – 01 – 1924

afgevoerd: 12 – 09 – 1924.

YE 50: "Vijf Gebroeders"

J. de Rooy

ingeschr.: 13 – 09 – 1924

afgevoerd: 17 – 09 – 1928.

YE 50: "Drie Gebroeders"

Gebr. de Rooy

ingeschr.: 17 – 09 – 1928

afgevoerd: 07 – 10 – 1942 naar Duitsland

links: August van Hurck was maar heel kort eigenaar van aak die het nummer PI 47 kreeg. Hier staat hij afgebeeld met een net gevangen stel zeehonden aan boord van de jachtkano bij de mosselaak PI 5. August van Hurck houdt hier het geweer in de hand.

(Foto uit: *Truien bij de Vleet, Zeeuwse visserstruien in verhalen en patronen*, uitgegeven door Stichting Zeeuwse visserstruien; auteurs Anja Geldof en Stefanie Huibregtse. Zie ook: <http://zeeuwsevisserstruien.blogspot.nl/>)

ingeschreven is onduidelijk. Wellicht hadden de broers toen nog geen "eigen" bedrijf/vergunning en werkten ze nog bij hun vader, en/of stond hun vader voor hen garant in de vorm van een borgstelling voor het bij de bank geleende bedrag. In elk geval had hij, vader Jan de Rooy, kennelijk de vergunning voor de mosselteelt en de zoons nog niet. Het schip komt dan *De Vijf Gebroeders* te heten. De vijfde zoon (Adriaan) vist namelijk wel mee, maar is nog niet meerderjarig.

Verdere naspeuringen

De hamvraag blijft natuurlijk: welke van de twee schepen is nu de echte voorganger van de WL 18? De ZZ 8 *Maria Christina* of de ZZ 35 *Fasant* van de Belgische vluchteling? Een speurtocht in de archieven van de Kromhout Motoren Fabriek (KMF) geeft het antwoord. Immers, het schip dat van de helling gleed zonder dat er een motor was ingebouwd, maar wel met een "fondatie", werd gebouwd voor

boven: Oudste foto van de YE 50 op het Noordhollands Kanaal (Herk. Fam de Rooy; geretoucheerd)

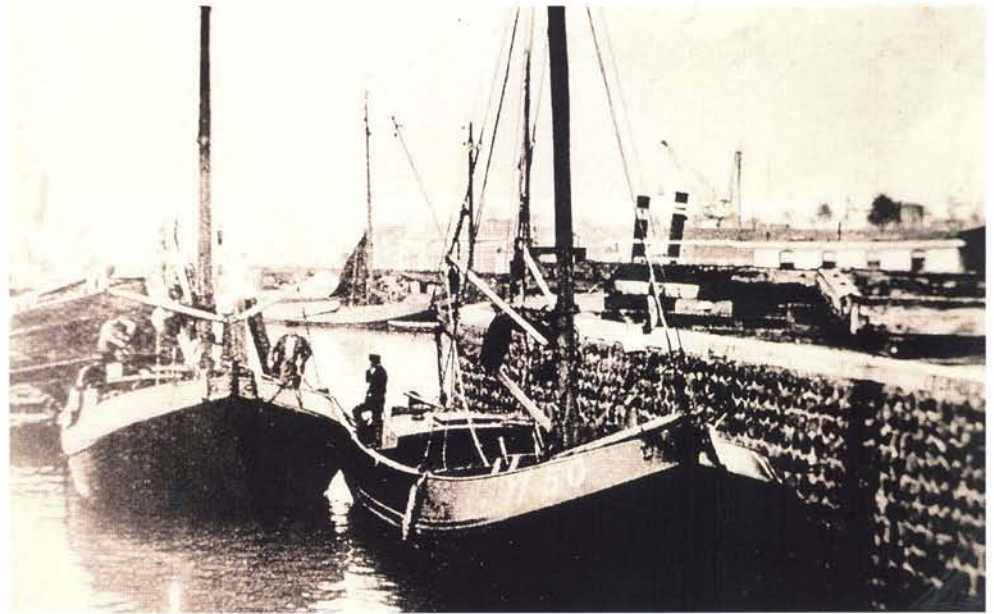
rechts: YE 50 in de sluis van Hansweert (Herk. Fam. De Rooy; geretoucheerd)

onder: Foto van de Mosselabriek van Karl Emde op Wijk auf Föhr met alle Zeeuwse vissers rond 1943. (Herk. Gem. Norden)

de Gebr. Schot. De ZZ 8 *Maria Christina* werd kennelijk elders voorzien van een motor. In het Kromhoutarchief vond ik, met dank aan Han Mannaert die als vrijwilliger dat archief mede beheert, dat in 1917 te Amsterdam af fabriek aan de Gebr. Schot een M2 motor werd geleverd met het nummer 1440. Dat deden de "Schotjes" omdat het goedkoper was dan aanschaf en inbouw bij De Boer. Bovendien kregen ze voor hetzelfde geld meer pk's (25 i.p.v. 20 pk). Ze zeilden daarvoor van Lemmer naar Amsterdam.

De naamgeving van de motoren is enigszins verwarrend omdat Jan Goedkoop de oprichter en eigenaar was van de Kromhoutfabriek (KMF) en De Boer daarom over een "Goedkoop" motor spreekt voor Verschraegen met de ZZ 35. De echte merknaam is Kromhout en het betreffende type was de M1. Die motor (van Verschraegen dus) droeg het motornummer 1311 en had een vermogen van 20 pk.

Omdat we aanvankelijk niet wisten welk schip de WL 18 oorspronkelijk was, kon het motornummer dus zowel 1311 of 1440 zijn geweest. Maar wederom gaf het onvolprezen archief van de Kromhoutfabrieken ons uitsluitel. In een lijst van eigenaren die werd bijgehouden voor de motornummers staat in het jaar 1930 duidelijk dat J. de Rooy in Yerseke een Kromhoutmotor heeft met het nummer M1 1311. En zo is onomstotelijk vast te stel-

len dat inderdaad de *Fasant* van Verschraegen, na een omzwerving langs Philippine, bij de familie De Rooy in Yerseke is beland en daar vaart onder nummer YE 50.

Mosselaars in Duitsland

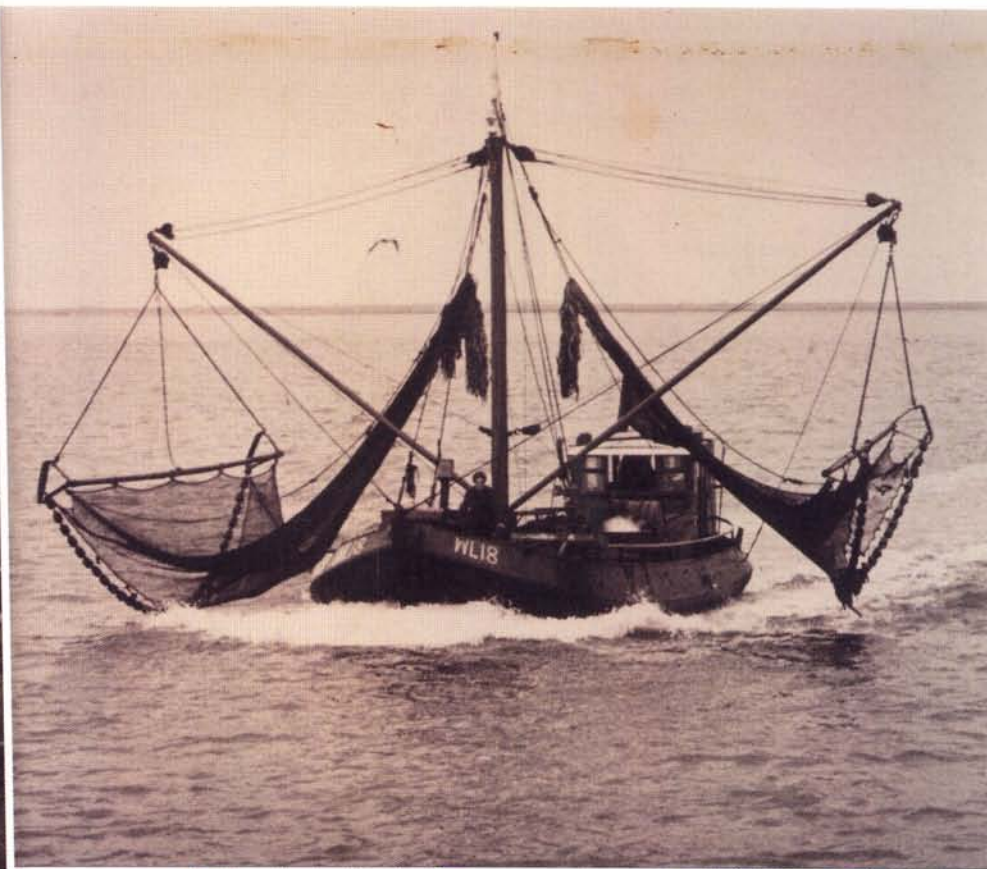
Omdat we zeker weten dat de WL 18 eerder als YE 50 heeft gevist, is de oorsprong nu geheel opgelost. Maar hoe is het schip van Yerseke in Westdongeradeel gekomen? Ook dat is een verhaal apart dat we hier in het kort zullen weergeven. Tijdens de oorlog werden veel Zeeuwse vissers gedwongen hun aak, hengst of hoogaars af te staan aan de bezetter. Daaraan viel echter te ontkomen als je als visser bereid was voor de Duitsers in "die Heimat" te gaan vissen, ten behoeve van de voedselvoorziening. De man die daar mogelijkheden voor bood was de in Zeeland gelegerde Karl Emde,

hoofdofficier bij de Wehrmacht. Hij was al voor de oorlog getrouwd met een meisje uit Yerseke en had toen al de visserij met mosselculturen, met behulp van de Duitse overheid, naar het eiland Föhr gebracht, alwaar hij een mosselabriek in het plaatsje Wijk was begonnen. Veel Zeeuwse vissers maakten van de mogelijkheid gebruik en vertrokken naar 'Wiekaföer'. Dat was althans de naam van de plaats die ik hoorde toen ik zegslieden in Zeeland interviewde. Het duurde even voordat ik in de gaten kreeg dat daarmee het Oost-Friese plaatsje Wijk op het eiland Föhr bedoeld werd.

Onder de vissers die naar Duitsland vertrokken, waren ook de broers Johannes en Adriaan de Rooy, in gezelschap van hun neefje Jan (Jan van Jan van Jan). Allen ongetrouwd en zonder schip geheel werkloos, met het spook van de verplichte *Arbeitseinsatz* in het vooruitzicht.

Ze visten in Noord-Duitsland net als in Nederland op mosselen en oesters. Na de oorlog kregen ze terug in Yerseke, maar worden daar min of meer als collaborateurs beschouwd en met de nek aangekeken. Nog steeds is de mosselvisserij in Duitsland een pijnpunt in een aantal Zeeuwse families, waar weinig of niet

De WL 18 met achter zich *De Wulp* die als jacht vier jaar later werd gebouwd. Het verschil in vorm tussen de twee De Boer-aken wordt zo heel aanschouwelijk.
(Foto: Frits Looimeijer)

linkerpagina, links: Terug in Nederland gaat Stienus Kroeze met de aak vissen. Het nummer wordt DZ 78 Hier staat Stienus met zwager aan boord van de DZ 78. (Herk. Mevr. H. Boomker Kroeze)

rechts: De - na 1956 - WL 18 van de Gebr. Post op weg naar Oostmahorn (Herk. Fam. Post)

over wordt gesproken. Beide broers besluiten anderhalf jaar later - misschien ook omdat ze vreesden wegens collaboratie te worden vervolgd - weer te vertrekken naar Duitsland. Karl Emde, de "mossel­fabrikant" en ronselaar van deze vissers wordt wel opgepakt en zit een aantal jaren in Breda in de koepelgevangenis. Uiteindelijk wordt hij vrijgelaten omdat niet kan worden vastgesteld dat hij 'geworven heeft voor de buitenlandse krijgsdienst'. Hij heeft 'slechts' vissers geronseld die hebben meegelopen aan de voedselvoorziening van het Duitse volk. De vissers zelf waren ook niet per se NSB-ers, velen hadden niets op met dat gedachtegoed.

EIGENAREN WL 18 NA 1952

1952: Engbert de Vries, Delfzijl (schipper Stienus Kroeze), naam van het schip: "Ria" DZ 78

1956: Jan Pieter Visser, Nes WDL (schipper idem), naam van het schip: "De Jonge Cornelis" WL 18

1959: Gebr. Post (Monte, Johannes en Jan),

Paesens, naam van het schip; "De Drie Gebroeders" WL 18

1970: Willem Stoffberg, Leimuïden, naam: "De Drie Gebroeders" WL 18

1971: "Rooie Gerrit" Portengen, Weesp, naam: "De Drie Gebroeders" WL 18

1973: Harry Smit, Barneveld en Piet Dekker, Kortenhoef, naam:

"De Drie Gebroeders" WL 18

1976: Johan van Lohuizen, Muiden, naam: "De Drie Gebroeders" WL 18

1980: Johan W. van der Berg, Beetsterzwaag, naam: "Aleida Johanna" WL 18

2000: Ijsbrand Dijkstra, Aarlanderveen, naam: "Aleida Johanna" WL 18

2018: Ijsbrand Dijkstra, Aarlanderveen, naam van het schip: "Fasant" WL 18

Naar Duitsland

Samen met Ijsbrand Dijkstra, eigenaar van de WL 18 zoek ik in Duitsland verder. Aldaar is iedereen behulpzaam en vriendelijk, maar eigenlijk wil niemand meer praten over de oorlogstijd en alles wat toen gebeurd is. Uiteindelijk komen we te weten dat beide broers na hun terugkeer in Norddeich zijn beland, waarschijnlijk op het filiaal van Emde in die plaats. De bewindvoerder van Karl Emde, ten tijde van diens gevangenschap, maakt er in zowel Wijk als Norddeich een chaos van en de mossel­fabrieken gaan failliet. Adriaan en Johannes blijven echter vissen vanuit Norddeich en wonen dan bij een wedu­vrouw in deze plaats.

In Norddeich komen we in gesprek met de laatste mosselvisser, Wolfgang Christofersen. Hij ligt met zijn schip op de werf en vertelt meteen Adriaan de Rooy en zijn broer gekend te hebben. Het waren ook mossel­vissers, maar volgens zijn zeggen hadden ze geen eigen mosselpercelen, ze visten dus voor iemand anders. De broers hadden altijd met het nummer YE 50 op de aak gevist. Hij verwijst door naar een schoolvriend van hem, iemand die de gebroeders goed gekend heeft: ene Peter Beerndt. Als we ook Herr Beerndt spreken, vertelt hij ons dat hij beide broers goed gekend heeft. Adriaan, die in 1983 overleed, het best, want volgens zijn zeggen was *der Hannes* al eerder overleden. Ons wordt in elk geval duidelijk hoe en waar de beide broers steeds geleefd en gevist hebben met de YE 50. De aak wordt in 1952, zo blijkt later uit het Kadaster, i.c. het Hypotheekregister, bij schriftelijke volmacht van beide broers door een makelaar uit Haren (Groningen)

links: Droog gevallen op het wad, 2017 (Herk. J. Dijkstra)

rechts: Onder zeil na de grondige restauratie

verkocht aan caféhouder Engbert de Vries uit Delfzijl. Mogelijk vanwege ziekte van Johannes en/of zijn versterven. Adriaan werkte na de verkoop van het schip nog wel als garnalenvisser en -peller bij de mossel­fabriek van de familie Nordmann in Norddeich. Zowel Adriaan als Johannes stierven in Norddeich en werden daar ook begraven.

Terug in Nederland

Kroeghouder De Vries laat de aak met nummer DZ 78 volgens het Visserijregister beva­ren door Stienus Kroeze op wiens naam eerst de visvergunning staat. Na goed een jaar wordt de visserijvergunning op naam van Engbert de Vries zelf gezet. Of hij er daarna ook mee vist is onduidelijk.

Nu de oorsprong van het schip bekend was leek het de eigenaar ook juist om de oude naam *Fasant* weer terug te geven aan deze mosselaak. Het terugvinden van die naam, samen met de oorlogsgeschiedenis van de Zeeuwse vissers en de YE 50, maakten een artikel over de WL 18 op zijn minst de moeite waard. Inmiddels heeft Ijsbrand Dijkstra het schip geheel en al gerestaureerd in de afgelopen jaren. Johan Prins, jachtbouwer te Workum, heeft prachtig werk geleverd door er een binnenbetimmering in te maken die helemaal past bij het schip, dat nu als roefaak rondvaart. Gelukkig zien kenners nog steeds de vormen van een mosselaak terug in het huidige schip. ♪